

vában lényeges adatokkal egészítette ki a sajtótörténeti kutatást, mindenekelőtt az akadémiai kéziratár RAL-jelzet alatt őrzött dokumentumait ismertette. A cikkek sorrendje szerint haladó repertórium 182 lapon 901 tételt tartalmaz, ezt követi egy igencsak szükséges tárgymutató, amelynek „címszavain” ugyan lehetne vitatkozni, esetleg részletesebb szakági bontásra is sor kerülhetett volna, például a „történettudomány” meg az „utazások, útleírások, felfedezések” tárgykörben (ha már a szépirodalmat – egyébként üdvözölhetően – nemzeti irodalmakra bontotta), egészében véve így is igen jól használható. A tárgymutató névmutató követi: ahol lehetett, kiegészítette a hiányos neveket. S bár maradt föloldatlan álnév, a repertóriumot kézbe véve gyarapodott a szerzőkre-fordítókra vonatkozó tudásunk. A kötetet, szintén helyeselhetően, németnyelvű összefoglaló zárja. A Repertóriumot a korszak kiváló szakértője, Kerényi Ferenc lektorálta.

Befejezésül csak ismételni tudom elismerésem az Országos Széchényi Könyvtárnak, hogy súlyt vet arra: tudományos műhelyként is tartásuk számon. Remélhetőleg ehhez a vállalkozáshoz hasonló más kiadványokra sem kell majd túlságosan sokat várnunk.

FRIED ISTVÁN

Magyarország, Veled az Isten! Brunszvik Teréz naplófeljegyzései 1848–1849. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta HORNYÁK Mária. Argumentum Kiadó, 1999. 277 l.

Brunszvik Teréz, első óvodánk alapítója, a kisgyermeknevelés és a nőnevelés reformkori apostola hatvanegy kötetnyi kéziratot naplófeljegyzést hagyott az utókorra, amelyet ma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár őriz. Idős korában az volt a szándéka, hogy naplóját kivonatolja, majd megsemmisíti. Csak a kivonatot kívánta közzé tenni, azonban erre már nem maradt ideje. A naplók csonkítatlan formában maradtak fenn, ám kiadásuk sokáig késett. 1938-

ban, Czeke Marianne gondozásában jelenhetett csak meg az első kötet, (az 1808–1814. évi feljegyzések) a „Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai” sorozat részeként. Ezután, hatvan évig, nem történt lényeges előrelépés a felbecsülhetetlen történeti, művelődéstörténeti és pedagógiai forrásértékű Brunszvik-naplók kiadásának ügyében, egészen napjainkig. Nemrégiben azonban, a Magyar Millennium Emlékbizottság és a Brunszvik Teréz Alapítvány támogatásával napvilágot látott egy kötet, amely a hatalmas anyag egy kis, de igen fontos részét, Brunszvik Teréz 1848/49-ben született 140 oldalnyi naplójegyzetét tartalmazza. Mielőtt a napló értékeiről szólnánk meg kell emlékeznünk arról a hatalmas erőfeszítésről és kemény küzdelemről, amely a kötet megjelenését megelőzte.

1994. nyarán jött létre Martonvásáron a „Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány”, amelynek elsődleges célja a naplókiadás ügyének előmozdítása volt. Az alapítvány fővédnöke, Göncz Árpádné, a Brunszvik család Párizsban élő leszármazottja De Gérandó-Teleki Judit, Benda Kálmán akadémikus és még sokan érezték feladatuknak, hogy elősegítsék ezt a törekvést. Hornyák Mária történész pedig kezdettől fogva, fáradtságot nem ismerve, csendben végezte a munka érdemi részét. A javarészt német, de esetenként angol és francia nyelvű kéziratot feljegyzések kibetűzése is hatalmas feladat volt, és nem kisebb gondot jelentett a fordítás és a kötet megjelenítéséhez szükséges anyagi alapok megteremtése. Számos nehézség ellenére azonban a forradalom százötvenedik évfordulójára végre megszületett a könyv, amelynek előszavát Jókai Anna, a Brunszvik-kutatás szempontjából alapvető jelentőségű, terjedelmes bevezető tanulmányt Hornyák Mária írta.

Brunszvik Teréz a forradalom idején már 73 éves volt. Sokat betegeskedett, és az elmúlás gondolata is foglalkoztatta. Azonban, ahogy naplójában írja, „A mostani forradalmi mozgalom... öregségemben teljesen megfiatalít.” Kezdetől fogva élénk figyelemmel kísérte az eseményeket. 1848. március 15-ét örömmel és

lelkesedéssel fogadta, mint „az évszázados rabságból való megszabadulás napját”. Naplóját márciustól két hónapon át az újságok, főként az ausburgi *Allgemeine Zeitung* híreinek kivonatolása tölti ki. Májustól kezdve azonban a feljegyzések már nem, vagy alig tartalmaznak sajtóból vett híreket, hiszen „nem lehet hinni a fekete-sárgáknak, az újságok hamisak” – írja. A naplóban tehát májustól kezdve elsősorban azokat a híreket jegyzi fel, amelyeket ismerőseitől, barátaitól, családtagjaitól hall. Ezek valóságtartalma persze különböző, az általa leírt tények és adatok sokszor pontatlanok. Azonban ezek jól jellemzik a fővárosban uralkodó légkört és közhangulatot. Brunszvik Teréz a két év során számos jelentős esemény szemtanúja volt. 1848 októberében látta a toborzókórútra induló Kossuthot a Pozsony felé induló hajó fedélzetén, novemberben pedig részt vett a Nemzeti Múzeum előtt tartott zászlóavatáson. Elkeseredett hangon írt Windisgrätz pesti bevonulásáról 1849 januárjában, annál is inkább, mert közeli rokonai is ott voltak a császári csapatban. Szólt Pest bombázásáról, amelynek a Duna-sor gyönyörű házai is áldozatul estek, később írt a Buda bevételét követő győzelmi mámorról, Kossuth pesti fogadtatásáról és Damjanich városligeti „fogadóiról”. Olvashatunk az utolsó időkről, a kormány Szegedre távozásáról. 1849. július 19-én például ezt írta: „Borzalmas látni egy magyar szemnek és szívnek ezeket a fehér egyenruhásokat, akik pénzért, tudatlanul és konokul azért érkeztek ide, hogy egy nemzetet megöljenek; és az itteni lakótság öröme fáj és elűz engem.” Már jóval a bukás után, november 20-án a Lánchíd hivatalos átadási ünnepségén, amelyen Haynau volt a díszvendég, Brunszvik Teréz is ott állt a néma tömegben.

Az említettekén kívül természetesen számos érdekes feljegyzést olvashatunk a naplóban például Széchenyiről, Kossuthról, Görgeyről, Vasvári Pálról és a nagy idők más fontos szerepet játszó alakjairól, amelyek árnyalhatják a róluk kialakult képet.

Brunszvik Teréz naplójának stílusát a fesztelenség jellemzi. „Lapjain odavetett szavak,

nevek, hiányos mondatok, parttalanul áradó mondatkígyók váltogatják egymást.” A feljegyzések közé elmélgedések, levélfogalmazványok, önvallomások ékelődnek. Azonban ezek teszik a szöveget élővé, hitelessé, és ezekből ismerhetjük meg igazán az idős Brunszvik Teréz gondolatait.

Nagy akadályokat legyőzve, évekig tartó szívós munkával, régi adósságot törlesztett Hornyák Mária, akinek végül is köszönhetjük az 1848/49-es Brunszvik-napló megjelenését. Sokan mondhatják, hogy ez a kötet csak egy kis rész az egészből, nem sokat számít. Ez nem így van. Aki elolvassa ezt a naplót, és a bevezető tanulmányt, bizonyosan érzi és megérti majd Brunszvik Teréz üzenetét, amely a jövő nemzedékeknek, vagyis nekünk szól.

FEHÉR KATALIN

Czéh Sándor magyaróvári nyomdász-kiadó illusztrációinak mintakönyve az 1836 és 1875 közötti évekből. Kiadta, a bevezető tanulmányt írta HELLE Mária. Bp. 1998, Balassi Kiadó. 48 l., CVIII tábla.

A nagyszombati egyetemi nyomda 1773-as betűmintakönyvének megjelenése után a Balassi Kiadó újabb nyomdatörténeti ritkaságot tett hozzáférhetővé Czéh Sándor mosonmagyaróvári nyomdász múlt századi mintakönyvének kiadásával. Czéh Sándor megbecsült nyomdász volt, de nem tartozik azok közé, akiket a szakma legkiemelkedőbb képviselői között tartunk számon. Moson vármegyének viszont ő volt az első nyomdása 1836-tól (itt ugyanis Pozsony, Győr és Bécs közelsége sokáig főkézőleg hatott önálló nyomdaipar megteremtésére). A vármegyei támogatás, a mezőgazdasági akadémia könyvigényének kiszolgálása mellett Czéh vállalkozó kedvét igen sok ponyvasorozata, naptárkiadása, továbbá kölcsönkönyvtára, 1848-as újságalapítása is jól mutatja. Az újságkiadással hamar fel kellett hagynia, nem lévén hozzá elég tőkéje, majd a nyomdaipar szabaddá válásával fokozatosan a